

Laura Szarzyńska

 <https://orcid.org/0009-0003-1172-8355>

 laura.szarzynska455@gmail.com

Uniwersytet Jagielloński

 <https://ror.org/03bqmcz70>

Starosądecka kuźnia elit

Recenzja: Grzegorz Chajko, „Seminarium Nauczycielskie Męskie w Starym Sączu (1903–1936). Uczniowie, absolwenci, pracownicy, t. 1: Uczniowie i absolwenci szkoły (A–Ł)”, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2025

Monografia autorstwa Grzegorza Chajki poświęcona dziejom Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Starym Sączu w latach 1903–1936 stanowi jedno z najważniejszych opracowań z zakresu historii regionalnej oraz dziejów oświaty w Małopolsce w pierwszej połowie XX wieku. Publikacja wypełnia istotną lukę badawczą, dostarczając całościowego, krytycznie opracowanego materiału dotyczącego środowiska uczniowskiego i absolwenckiego tej placówki.

Autor podejmuje próbę rekonstrukcji losów wszystkich osób, które kształciły się w seminarium, nawet jeśli ich pobyt w placówce trwał krótko. Tak szerokie ujęcie problemu było możliwe dzięki przeprowadzeniu

rozległej i wieloletniej kwerendy archiwalnej. Wybór tematu wynika zarówno z potrzeby naukowego opracowania dotąd marginalizowanego zagadnienia, jak i z osobistych doświadczeń autora, związanych z edukacją w budynku dawnego seminarium. Motywacja ta nie wpływa jednak na subiektywizację narracji, lecz sprzyja pogłębionemu i odpowiedzialnemu podejściu badawczemu.

Recenzowana praca wpisuje się w nurt badań mikrohistorycznych oraz prozopograficznych, koncentrujących się na zbiorowej analizie biografii określonych środowisk społecznych. W tym kontekście monografia Chajki stanowi przykład konsekwentnie zrealizowanego projektu badawczego, którego celem jest nie tylko dokumentacja losów jednostek, lecz także rekonstrukcja funkcjonowania lokalnej elity nauczycielskiej w okresie zaborów i II Rzeczypospolitej.

Na uwagę zasługuje już sama struktura publikacji, obejmująca wprowadzenie, obszerny dział not biograficznych, aneks, bibliografię, wykaz skrótów, spis fotografii oraz streszczenie. Układ pracy jest przejrzysty i logiczny, sprzyjający korzystaniu z niej zarówno w celach naukowych, jak i dokumentacyjnych. Walory poznawcze podkreśla również starannie zaprojektowana okładka, wykorzystująca historyczną pocztówkę przedstawiającą siedzibę seminarium, co wprowadza czytelnika w realia epoki.

We wprowadzeniu autor przedstawia genezę i rozwój placówki, jej strukturę organizacyjną, kadre pedagogiczną oraz uwarunkowania społeczno-polityczne jej funkcjonowania. Omawia także założenia metodologiczne pracy, wskazując na zastosowanie krytyki źródeł, analizy porównawczej oraz elementów mikrohistorii. Dzięki temu czytelnik otrzymuje jasny obraz warsztatu badawczego oraz przyjętych procedur interpretacyjnych.

Podstawę opracowania stanowi niezwykle rozbudowana i zróżnicowana baza źródłowa. Autor wykorzystał materiały z licznych archiwów krajowych i zagranicznych (Stany Zjednoczone, Lwów), w tym z zasobów archiwów państwowych, kościelnych, wojskowych oraz instytucji emigracyjnych. W pracy wykorzystano m.in. akta szkolne, księgi metrykalne, dokumenty urzędowe, protokoły egzaminacyjne, ankiety personalne, materiały kuratorskie, dokumentację IPN oraz prywatne archiwa rodzinne. Istotnym uzupełnieniem są relacje ustne pozyskane dzięki przeprowadzonym wywiadam.

Tak szeroka baza źródłowa umożliwiła autorowi wielostronne i krytyczne ujęcie badanego zagadnienia. Jednocześnie Chajko uczciwie wskazuje na ograniczenia wynikające z braku dostępu do części materiałów

powojennych, zwłaszcza dotyczących późniejszej działalności zawodowej absolwentów w placówkach edukacyjnych.

Autor wykazuje bardzo dobrą orientację w literaturze przedmiotu, zarówno regionalnej, jak i ogólnopolskiej. Umiejętnie łączy ustalenia wcześniejszych badaczy z własnymi wynikami kwerendy. Szczególnie wartościowe jest wykorzystanie wspomnień Antoniego Górszczyka, które wzbogacają narrację o perspektywę uczestnika wydarzeń i pozwalają lepiej zrozumieć codzienne funkcjonowanie seminarium.

Zasadniczą część publikacji stanowią noty biograficzne, opracowane według jednolitego schematu i uporządkowane alfabetycznie. Każdy biogram zawiera szczegółowe dane personalne, informacje o pochodzeniu społecznym, przebiegu edukacji, wynikach nauczania oraz dalszej aktywności zawodowej i publicznej. Uwzględniono również udział absolwentów w konfliktach zbrojnych, działalność społeczną, przynależność organizacyjną oraz losy wojenne. Całość dopełniają informacje o odznaczeniach, wyróżnieniach i miejscach pochówku.

Szczególną wartością pracy jest dążenie autora do maksymalnej precyzji faktograficznej. Rozbieżności źródłowe są konsekwentnie analizowane, a prezentowane dane poprzedzone krytyczną oceną ich wiarygodności. Pod każdą notą zamieszczono bibliografię hasła, co zwiększa transparentność badań i ułatwia dalsze kwerendy. Ponadto wiele opisów biograficznych uzupełnia pozyskana przez autora fotografia danej postaci.

Wysoki poziom rzetelności widoczny jest również w partiach syntetycznych. Autor dokonuje m.in. dokładnych zestawień liczbowych dotyczących uczniów, nauczycieli i pracowników pomocniczych. Uwzględnia także dramatyczne losy absolwentów w okresie II wojny światowej, w tym ofiary zbrodni katyńskiej i niemieckich obozów koncentracyjnych. Interesującym uzupełnieniem jest informacja o wprowadzeniu nauczania języka łemkowskiego w latach 30. XX wieku, świadcząca o otwartości placówki na lokalną specyfikę kulturową.

Na podkreślenie zasługuje poprawne i konsekwentne wykorzystanie aparatu naukowego. Przypisy są precyzyjne, a bibliografia obszerna, uporządkowana i tematycznie spójna. Aneks ilustracyjny oraz zestawienia tabelaryczne znacząco podnoszą walory dokumentacyjne pracy.

Narracja prowadzona jest językiem rzeczowym, precyzyjnym i dostosowanym do charakteru opracowania naukowego. Autor unika nadmiernej emfazy i ocen emocjonalnych, zachowując dystans badawczy oraz klarowność wywodu.

Monografia Grzegorza Chajki stanowi ważny wkład w badania nad historią oświaty, dziejami regionu sądeckiego oraz funkcjonowaniem

środowisk nauczycielskich w pierwszej połowie XX wieku. Może być wykorzystywana zarówno jako źródło faktograficzne, jak i punkt odniesienia dla dalszych analiz prozopograficznych. Warto dodać, że recenzowany pierwszy tom został doceniony poprzez wyróżnienie uzyskane w XIV edycji konkursu o Nagrodę im. ks. prof. Bolesława Kumora na najlepszą książkę o Sądecczyźnie wydaną w 2025 roku. Natomiast zapowiadany drugi tom, obejmujący hasła od M do Ż, pozwoli na holistyczne opracowanie środowiska absolwentów i zapewne zwiększy wartość całego projektu badawczego.

Do najważniejszych zalet publikacji należą: oryginalność tematu, rozległa baza źródłowa, wysoki poziom warsztatu metodologicznego, konsekwencja w realizacji założeń badawczych oraz bardzo dobra znajomość lokalnych realiów historycznych. Książka zainteresuje badaczy dziejów regionalnych, historyków edukacji, genealogów, a także potomków opisywanych postaci. Publikacja stanowi przykład dojrzałego, rzetelnego i wartościowego opracowania naukowego.